

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІНЯ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня «Магістр»

на тему :Економічне обґрунтування програми підвищення ефективності виробництва у фермерських господарствах Львівської області

Виконав: студент групи ЕК-61

Спеціальності 051 «Економіка»
(шифр і назва)

Бойчук Андрій Андрійович

Керівник: Яців С.Ф., к.е.н., доцент
(Прізвище та ініціали)

Рецензент: _____
(Прізвище та ініціали)

ДУБЛЯНИ 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ

Освітній ступінь Магістр

Спеціальність 051 «Економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
Економіки

Черевко Г.В.

“06” березня 2023 року

З А В Д А Н Н Я
на кваліфікаційну роботу студенту
Бойчука Андрія Андрійовича

1. Тема роботи: Економічне обґрунтування програми підвищення ефективності виробництва у фермерських господарствах Львівської області

керівник роботи: Яців С.Ф., к.е.н доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЛНУП від “ ” року №

2. Строк подання студентом роботи до “8” січня 2024 року

3. Вихідні дані до роботи нормативно-законодавчі акти, літературні джерела, статистична звітність.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): Теоретичні основи дослідження ефективності фермерських господарств. Суть та принципи діяльності фермерських господарств. Особливості розвитку фермерських господарств, та ефективність їх функціонування. Методологія дослідження відтворення та ефективності використання потенціалу фермерських господарств. Аналіз ефективності діяльності фермерських господарств. Роль фермерських господарств у регіональному розвитку сільського господарства. Аналіз виробничого потенціалу фермерських господарств. Аналіз ефективності сільськогосподарського виробництва у фермерських господарствах. Економічне обґрунтування перспектив розвитку фермерських господарств

області. Інноваційно-інвестиційний шлях розвитку фермерських господарств на перспективу. Визначення резервів збільшення доходів фермерських господарств. Стратегії досягнення конкурентних переваг фермерськими господарствами.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):
рисунки, таблиці, схеми

6. Дата видачі завдання "06" березня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів кваліфікаційної роботи
1.	Отримання завдання. Вивчення рекомендованої літератури по темі КР. Написання аналітичного огляду. Вивчення об'єкту. Аналіз існуючого стану (складання програми; написання пояснювальної записки; підготовка картографічних матеріалів для кваліфікаційної роботи).	березень травень 2023 р.
2.	Розробка перспективного рішення та його обґрунтування (написання перспективної частини; виготовлення планової основи для основного варіанту роботи).	червень 2023 р.
3.	Розробка та обґрунтування пропозицій щодо реалізації роботи. Кінцеве редагування пояснювальної записки; оформлення кінцевого варіанту роботи та інших графічних матеріалів, які представляються до захисту в ЕК).	жовтень- листопад 2023 р.
4.	Кінцеве оформлення кваліфікаційної роботи (здача пояснювальної записки керівнику КР; виправлення його зауважень; здача КР на рецензування; кінцеве оформлення ілюстративних матеріалів, таблиць).	грудень 2023 р.
5.	Підготовка до захисту в ЕК. Пробний захист на випускній кафедрі (написання доповіді й погодження її з керівником КР; виправлення зауважень у графічній частині).	січень 2024 р.

Студент _____

Бойчук А.А.

Керівник роботи _____

Яців С.Ф.

ЗМІСТ

Вступ	7
1. Теоретичні основи дослідження ефективності фермерських господарств	9
1.1 Суть та принципи діяльності фермерських господарств	9
1.2.Особливості розвитку фермерських господарств, та ефективність їх функціонування	15
1.3.Методологія дослідження відтворення та ефективності використання потенціалу фермерських господарств	21
2. Аналіз ефективності діяльності фермерських господарств	26
2.1.Роль фермерських господарств у регіональному розвитку сільського господарства	26
2.2. Аналіз виробничого потенціалу фермерських господарств	29
2.3.Аналіз ефективності сільськогосподарського виробництва у фермерських господарствах	41
3. Економічне обґрунтування перспектив розвитку фермерських господарств області	47
3.1.Інноваційно-інвестиційний шлях розвитку фермерських господарств на перспективу	47
3.2 Визначення резервів збільшення доходів фермерських господарств	50
3.3.Стратегії досягнення конкурентних переваг фермерськими господарствами	53
Висновки і пропозиції	60
Список використаної літератури	65

АНОТАЦІЯ

Бойчук А. А. Економічне обґрунтування програми підвищення ефективності виробництва у фермерських господарствах Львівської області

В кваліфікаційній роботі досліджується ефективність діяльності фермерських господарств та їх роль у регіональному розвитку сільського господарства. Проведено аналіз виробничого потенціалу фермерських господарств. Обґрунтовано перспектив розвитку фермерських господарств області. Проаналізовано інноваційно-інвестиційний шлях розвитку фермерства та стратегії досягнення конкурентних переваг фермерськими господарствами.

Ключові слова: фермерські господарства, виробництво, розвиток, виробничий потенціал, стратегія, конкуренція.

Boichuk A. A. Economic justification of the program to increase production efficiency in private farms of the Lviv region

The efficiency of the private farms and their role in the regional agriculture development have been investigated in the qualification work. An analysis of the production potential of private farms has been carrying out. The prospects for the development of private farms in the region have been substantiated. The innovative and investment way of private farming development and strategies for achieving competitive advantages by private farms have been analyzed.

Key words: private farms, production, development, production potential, strategy, competition.

УДК: 631.115.11:65.011

Економічне обґрунтування програми підвищення ефективності виробництва у фермерських господарствах Львівської області

Бойчук А.А.– Кваліфікаційна робота. Кафедра економіки – Дубляни, Львівський НУП, 2024.

69с. текстової частини , 7 рисунків , 10 таблиць , 40 джерел.

У першому розділі кваліфікаційної роботи розглянуто теоретичні основи дослідження ефективності фермерських господарств. Суть та принципи діяльності фермерських господарств та особливості розвитку фермерських господарств, та ефективність їх функціонування. Методологія дослідження відтворення та ефективності використання потенціалу фермерських господарств

У другому розділі проведено аналіз ефективності діяльності фермерських господарств. Роль фермерських господарств у регіональному розвитку сільського господарства, проведено аналіз виробничого потенціалу та ефективності сільськогосподарського виробництва у фермерських господарствах.

У третьому розділі розглянуто перспективи розвитку, та визначено резерви збільшення доходів фермерських господарств області, інноваційно-інвестиційний шлях розвитку господарств та стратегії досягнення конкурентних переваг фермерськими господарствами.

ВСТУП

Ринкові перетворення в економіці України обумовили формування багатоукладної системи господарювання в аграрному секторі, де поряд з державними, приватно-орендними підприємствами, господарськими товариствами, виробничими кооперативами отримали розвиток фермерські господарства. Вони повинні розглядатися не як альтернатива великим виробництвам, а як об'єктивно необхідне їх доповнення, що дозволить більш повно розкрити і використати потенціал сільського господарства. З цих позицій функціонування фермерських господарств створює передумови для підвищення ефективності аграрної економіки, розширюючи межі пошуку раціональних форм і методів використання природних і економічних ресурсів аграрного виробництва.

Необхідність існування та подальшого ефективного розвитку фермерських господарств пов'язана з тим, що ними забезпечується поповнення обсягу та асортименту сільськогосподарської продукції; раціональне використання матеріальних та трудових ресурсів; економія капіталовкладень у сільське господарство; ріст ефективності та продуктивності використання землі; скорочення втрат сільськогосподарської продукції; поповнення місцевого бюджету тощо.

У той же час діяльність фермерських господарств в Україні здійснюється у складних умовах. Як і інші основні форми господарювання, фермерські господарства потерпають від економічної кризи. Тому темпи розвитку цього сектора аграрної економіки є досить повільними, а ефективність діяльності фермерських господарств – недостатньо високою.

Процеси глобалізації економіки, формування простору для розвитку фермерських господарств зумовлюють пошук нових підходів для побудови організаційно-економічного механізму їх функціонування. Це зумовлено тим, що ефективний розвиток фермерських господарств залежить від системи управління та організації діяльності. Вирішення задач, які стоять перед

фермерськими господарствами, можливе за умови створення належної державної підтримки, достатнього фінансово-кредитного забезпечення та мотиваційної основи працівників, здатних до ефективної діяльності.

Складність та багатогранність проблеми організаційно-економічного розвитку фермерських господарств обумовлює множинність підходів до дослідження даної проблематики. Організаційно-економічне обґрунтування розвитку фермерських господарств, в основу якого покладена система механізмів, спрямоване на зниження ризиків або зменшення пов'язаних з ними несприятливих наслідків.

Розвиток фермерських господарств розглядаємо як складний історичний процес в мінливому ринковому середовищі, що охоплює специфіку, особливості функціонування та пошук шляхів для підвищення ефективності.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних і методичних положень, практичних рекомендацій щодо розвитку фермерських господарств у регіоні. Відповідно до мети дослідження визначено такі *завдання*: з'ясувати сутність фермерських господарств та етапи їх розвитку; розкрити методіку дослідження розвитку фермерських господарств; встановити стан, тенденції та особливості розвитку фермерських господарств; визначити вплив чинників на розвиток і функціонування фермерських господарств; здійснити прогнозування виробництва продукції сільського господарства фермерськими господарствами; розробити пропозиції щодо трансформації господарств населення у фермерські господарства та удосконалення стратегії їхнього розвитку; обґрунтувати концептуальні напрями модернізації та розвитку кооперації фермерських господарств. *Об'єктом дослідження обрано* процес функціонування фермерських господарств у сільському господарстві регіону. *Предметом дослідження* є сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів забезпечення ефективного розвитку фермерських господарств.

1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

1.1. Суть та принципи діяльності фермерських господарств

Фермерське господарство є однією з перспективних організаційно-правових форм ведення сільського господарства, яка сприяє самостійності й зацікавленості виробника в кінцевих результатах роботи. Існування фермерства в Україні пов'язане передусім із виникненням інституту приватної власності на землю, а відповідно — зі зміною юридичної природи майнових відносин на селі. Тобто воно стосується найважливіших положень аграрної реформи в Україні й формує нового та перспективного суб'єкта аграрно-правових відносин [15; с. 228].

Позитивна економічна роль фермерських господарств як частини аграрного сектора полягає у тому, що вони створюють на рівні окремих сільських територій конкуренцію іншим типам сільськогосподарських підприємств. Селяни отримують реальну можливість вибору товаровиробника, якому вони можуть віддати в оренду земельні паї.

Соціальне значення функціонування фермерських господарств полягає у формуванні в аграрному секторі атмосфери підприємливості, вільного господарювання на засадах повної економічної відповідальності. З числа фермерів вийшло чимало сільських підприємців, політиків, які відіграють активну роль у суспільному житті.

Особливості фермерських господарств пов'язані насамперед зі статусом його голови. Фермер розглядається як власник і господар виробництва, який виконує функцію підприємницького менеджменту. При цьому фермер не обов'язково повинен бути власником усіх засобів виробництва. Частина їх чи навіть усі він може одержати в користування і володіння у формі оренди, лізингу чи на іншій законній підставі. Однак принципове те, що фермер є реальним господарем виробництва. Створений ним продукт є його власністю, він розпоряджається ним на власний розсуд.

Фермер-підприємець є суверенним. Економічна свобода, самодостатність, свобода діяльності та свобода вибору – це базові й невідмінні умови підприємництва.

У товарному фермерському господарстві результати виробництва набувають форму товарів: вони виробляються для продажу на ринку. Фермер повинен дотримуватися загальноприйнятих стандартів якості на вироблену продукцію й послуги, забезпечувати такий рівень витрат виробництва (собівартість продукції), які покривала б реалізаційна ціна і забезпечувала достатній прибуток для здійснення, як мінімум, простого відтворення.

Спонукальними мотивами дій фермера є економічні інтереси. Фермер-товаровиробник організовує і здійснює господарську діяльність заради одержання власного доходу. Як зазначає П.М. Макаренко, цільова функція дій фермера полягає у максимізації доходу, що потребує ефективного виробництва [27, с. 221].

На основі аналізу правового статусу фермерського господарства можна виокремити такі притаманні йому ознаки: фермерське господарство складається з трьох компонентів — майнового комплексу, земельної ділянки та громадян, які об'єдналися для здійснення товарного сільськогосподарського виробництва; воно є юридичною особою з наявністю всіх притаманних юридичній особі ознак; воно є суб'єктом підприємницької діяльності у сфері товарного сільськогосподарського виробництва, тобто діє на аграрному ринку з метою отримання прибутку [15; с. 147].

Однією з найпоширеніших форм підприємництва в аграрному секторі є фермерські господарства, питома вага яких у структурі суб'єктів господарювання агропромислового комплексу складає 67 %. Відповідно до ст. 1 Закону України від 19.06.2003 № 973 «Про фермерське господарство» фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на

земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону. Фермерське господарство може бути створене одним громадянином України або кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї, відповідно до закону. [20].

Фермерське господарство підлягає державній реєстрації як юридична особа або фізична особа – підприємець. Фермерське господарство діє на основі установчого документа: для юридичної особи – статуту, для господарства без статусу юридичної особи – договору (декларації) про створення фермерського господарства. В установчому документі зазначаються: найменування господарства; його місцезнаходження, адреса, предмет і мета діяльності; порядок формування майна (складеного капіталу); органи управління; порядок прийняття ними рішень; порядок вступу до господарства та виходу з нього та інші положення, що не суперечать законодавству України.

Фермерське господарство, що є зареєстроване як юридична особа, має статус сімейного фермерського господарства, за умови що в його підприємницькій діяльності використовується праця членів такого господарства, якими є виключно члени однієї сім'ї відповідно до статті 3 Сімейного кодексу України.

Фермерське господарство що не має статусу юридичної особи організовується на основі діяльності фізичної особи – підприємця і має статус сімейного фермерського господарства, за умови використання праці членів такого господарства, якими є виключно фізична особа – підприємець та члени її сім'ї відповідно до статті 3 Сімейного кодексу України. Особливості створення та діяльності сімейного фермерського господарства

без набуття статусу юридичної особи регулюються положеннями статті 8-1 цього ж Закону.

Право на створення фермерського господарства має кожний дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку та виявив бажання створити фермерське господарство. Головою сімейного фермерського господарства може бути лише член відповідної сім'ї. Членами фермерського господарства можуть бути: подружжя, їх батьки, діти, які досягли 14-річного віку, інші члени сім'ї, родичі, які об'єдналися для спільного ведення фермерського господарства, визнають і дотримуються положень установчого документа фермерського господарства. Членами фермерського господарства не можуть бути особи, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом). Однією з умов створення фермерського господарства є наявність земельної ділянки. Щоб розпочати роботу фермерського господарства, слід виконати низку послідовних кроків.

По перше : для отримання у власність або в оренду земельної ділянки державної власності з метою ведення фермерського господарства громадяни звертаються з заявою до Головного управління Держгеокадастру у області та відповідно до органів місцевого самоврядування – об'єднаних територіальних громад.

По друге – проведення установчих зборів фермерського господарства, на яких мають вирішити наступні питання: укладення засновниками фермерського господарства установчого договору, якщо дане господарство засновується більш ніж однією особою; затвердження членами фермерського господарства його статуту; вибори голови фермерського господарства; призначення відповідального за державну реєстрацію фермерського господарства. Фермерське господарство може бути зареєстрованим за місцем проживання засновника або за місцем знаходження земельної ділянки.

По третє: засвідчення нотаріусом підписів засновників у статуті та установчому договорі про створення фермерського господарства. Здійснити реєстрацію юридичної особи у державного реєстратора.

По четверте : так звані, післяреєстраційні процедури. До них відносяться: реєстрація в органах статистики, отримання довідки з ЄДРПОУ; реєстрація у Державній фіскальній службі; реєстрація платником єдиного соціального внеску.

По п'яте : для здійснення реєстрації в органах статистики та отримання довідки з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) потрібно звернутися до органу статистики за місцем реєстрації юридичної особи.

По шосте : підставою для взяття на облік в органі державної фіскальної служби є надходження до цього органу відомостей з відповідної реєстраційної картки на проведення державної реєстрації юридичної особи.

По сьоме : фермерське господарство, як юридична особа, що використовує працю фізичних осіб на умовах трудового договору (контракту), відповідно до законодавства є платником єдиного соціального внеску.

Взяття на облік здійснюється управліннями Пенсійного фонду України в районах, містах і районах у містах за місцезнаходженням фермерського господарства на підставі відомостей з реєстраційної картки, наданих державним реєстратором згідно із Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» не пізніше наступного робочого дня з дня отримання зазначених відомостей. Наступним кроком є виготовлення печатки, та відкриття банківського рахунку.

Основними видами діяльності фермерського господарства є виробництво і переробка сільськогосподарської продукції, транспортування

(перевезення), зберігання, реалізація сільськогосподарської продукції власного виробництва, а також сільський туризм (агротуризм).

Сучасний аграрний бізнес не завжди може бути успішним лише завдяки нарощуванню обсягів виробництва традиційної сільськогосподарської продукції. Сьогодні у середовищі фермерських господарств конкурентна перевага створюється за умови підвищення ефективності використання обмежених ресурсів задля виробництва виняткових продуктів (послуг) і здатності фермерського господарства генерувати нові ідеї та швидко їх реалізовувати.

Як правило, фермерське господарство самостійно визначає напрям своєї господарської діяльності. Його спеціалізація безпосередньо залежить від цільового призначення а також якості використовуваних земель, яку фермер має у своїй власності або в оренді. Впорядкування юридичних моментів землекористування забезпечить фермеру доступ до чинних державних та регіональних програм підтримки фермерства. На спеціалізацію фермерських господарств впливають їх розміри. Виходячи з площ землекористування, фермер підбирає виробничий напрям, який забезпечить ефективне використання землі та інвестованого капіталу.

Багатогалузева спеціалізація фермерських господарств дає можливість зменшити ризик банкрутства. Виробництво декількох видів продукції дозволяє у разі невдачі збитки від одного виду продукції покрити прибутками від інших.

Як правило, основною сферою господарської діяльності фермерських господарств є виробництво сільськогосподарської продукції та її переробка. Інтеграція є одним з шляхів щоб активізувати господарську діяльність фермерських господарств та переробних підприємств, коли переробку неможливо організувати в межах господарства. Підприємства, які займаються переробкою сільськогосподарської продукції, як правило

диктують закупівельні ціни, обсяги, терміни поставки продукції, стандарти. В подальшому значна частка сукупного прибутку, який виникає на всіх ланках руху продукції, залишається на підприємстві.

1.2. Особливості розвитку фермерських господарств, та ефективність їх функціонування

Проблеми розвитку сільського господарства та підвищення його економічної ефективності сьогодні є однією з основних проблем розвитку країни. Низький рівень ефективності виробництва сільськогосподарської продукції залежить від недостатнього рівня інтенсифікації виробництва. Стабільно низький рівень технологічного забезпечення зумовили високу собівартість сільськогосподарської продукції. Впродовж останніх років масово скорочувалося поголів'я худоби і птиці, зменшувалися площі посівів сільськогосподарських культур, знижувалася урожайність, продуктивність праці та продуктивність тварин. Причинами такої кризової ситуації в розвитку галузі стали: лібералізація цін на її продукцію та не контрольоване і не обґрунтоване зростання цін на матеріально-технічні ресурси і послуги, порушення міжгосподарських зв'язків, розбалансованість матеріально-технічного постачання і зниження ресурсного забезпечення, розклад кредитно-фінансової і грошової системи, посилення інфляційних процесів, погіршення використання трудових ресурсів.

Однак, це все причини минулого походження і їх можна лише констатувати. В майбутньому ж треба максимально використовувати ті можливості, які відкрила перед селянами аграрна реформа. Найповніше вони проявляються у змінах в аграрному секторі її економіки під впливом реформування земельних і майнових відносин власності, поступового освоєння потенційно ефективніших форм господарювання. Також і надання селянам гарантій особисто вирішувати питання відносно свого місця у

сільському господарстві, вибору найбільш прийнятої для кожного з них форм господарювання і підприємництва.

Ефективність виробництва – це складна економічна категорія, в якій відображається дія основних економічних законів. Вона є формою вираження мети виробництва. Основною ж метою виробництва є віддача сукупних витрат, які беруть участь у процесі виробництва. Тому ефективність показує одну з найважливіших сторін суспільного виробництва – його результативність. Вона виражає економічні відносини з приводу співставлення між результатами й затратами, що складаються у процесі господарської діяльності.

За визначенням С. Мочерного, ефективність – це “здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат” [17, с.508].

Підвищення ефективності є стержневою проблемою, головним чинником зростання аграрних підприємств, у тому числі фермерських господарств, в умовах використання обмежених ресурсів. Це зобов’язує фермерів використовувати ресурси раціонально і бережливо, виробляти якісну продукцію.

Виділяють показники економічної ефективності сільськогосподарського виробництва. Вони відображують рівень і темпи розвитку підприємств; співвідношення та організаційні форми галузей і структурних підрозділів, ступінь використання вкладень живої і уречевленої праці, суспільну значимість того чи іншого виробництва.

В умовах формування ринкових відносин і переорієнтації економіки на потреби людини оцінка показників економічної ефективності повинна здійснюватись з урахуванням соціальної спрямованості виробництва, гарантій проти забруднення навколишнього середовища, дотримання правових норм та ін.

Основними джерелами інформації для аналізу ефективності діяльності фермерських господарств є дані їх статистичної звітності. Фермерське господарство за характером своєї виробничої діяльності й структурним складом прирівнюється до суб'єктів малого підприємництва.

Для аналізу результатів діяльності сукупності фермерських господарств регіону, країни в цілому використовуємо офіційні матеріали Державного комітету статистики України та Головного управління статистики відповідної області.

Сільське господарство України пройшло свій еволюційний шлях у кожній області. Наявність різних географічних та природнокліматичних умови, а також національні, історичні та культурні особливості даного регіону здійснили свій вплив під час формування сільськогосподарських відносин протягом певних періодів розвитку. Визначальним фактором при формуванні даних відносин відводилась роль власникам землі, які підпорядкували сільськогосподарське виробництво власним інтересам.

Фермерські господарства, які і на далі залишаються основними виробниками сільськогосподарської продукції в розвинутих країнах світу, пройшли довгий шлях формування та становлення.

"Розвиток фермерських господарств слід розглядати як складний історичний процес, зумовлений ринковим механізмом господарювання, соціальними та іншими потребами суспільства"[7, с. 55].

В розвитку фермерства значну роль відіграв світовий досвід, так як однією з основних форм господарювання при виробництві сільськогосподарської продукції в розвинутих країн є фермерські господарства. Усе це спровокувало негативні наслідки й надто тривалий в часі процес реформ, який не тільки не подолав основні причини, що стримували розвиток агропромислового комплексу, а й загострив багато з них. Зокрема на початках трансформаційних процесів фермерство, як нова

форма господарювання, не сприймалася як і тодішніми владними структурами, так ні більшістю сільського населення [34, с. 233].

На початках становлення фермерства найбільше господарств було створено у Львівській (36), Харківській (13) та Івано-Франківській (10) областях. У 1990 р. не функціонувало жодного господарства у Вінницькій, Закарпатській, Запорізькій, Кіровоградській, Миколаївській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській і Чернівецькій областях та Автономній Республіці Крим [34, с. 235].

На етапі становлення фермерські господарства виступали дрібнотоварними виробниками. Вони створювались з метою забезпечити власні потреби у продукції, а залишки спрямувати на продаж. За такими принципами і були сформовані фермерські господарства України на початку дев'яностих років минулого століття.

Протягом даного періоду підтримку фермерам надавав Український фонд підтримки селянських (фермерських) господарств і кооперативів із виробництва сільськогосподарської продукції, який пізніше був перейменований в Український державний фонд підтримки селянських (фермерських) господарств.

На другому етапі розвитку фермерства передбачалося забезпечення їх сільськогосподарськими угіддями і запровадження механізмів бюджетної підтримки.

На другому етапі, який тривав з 1996 по 1999 рр. було чимала кількість невирішених питань, це і диспаритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, значне податкове навантаження на сільськогосподарських виробників, недоліки в кредитуванні галузі, недостатня державна підтримка, а також інші причини не могли забезпечити очікуваних темпів приросту формування фермерських господарств. Даний проміжок називають етапом утвердження фермерського

укладу, збільшення кількості фермерських господарств дещо призупинилось, відбувалося повільне створення фермерських господарств. Вони займались розробкою стратегії розвитку, розробляли можливі сівозміни, проводили підготовку кадрів, та оновленням ресурсної бази.

Фермерських господарств були не в змозі конкурувати серед сільськогосподарських товаровиробників тому і не спричинили прогресивного і динамічного розвитку у сільському господарстві. Але створили певну соціальну напругу, наприклад у сфері земельних відносин, у вигляді різних анти фермерських акціях, які були організовані, як правило, керівництвом колишніх колективних сільськогосподарських підприємств.

Після затвердженого указу Президента України від 3 грудня 1999 р. "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки" і прийняттям Верховною Радою України у 2001 р. нового Земельного кодексу, наступив третій етап в розвитку фермерства . Це і стало тим поштовхом щодо подальшого розвитку фермерства.

Четвертий етап позитивних перетворень фермерських господарств включає період з 2009 р. і до цього часу.

Одним із пріоритетних напрямів розвитку фермерства є створення сімейних фермерських господарств. За висновком І. Б. Яціва, суспільство зацікавлене у створенні сімейних фермерських господарств на базі найрозвиненіших господарств населення [40, с. 295].

Цьому сприяє сектор, який вважається основою сільського соціуму, сільськогосподарських товаровиробників, особливо ферми зі статусом сімейних господарств [9, с. 29].

Дана форма господарювання повинна забезпечити екологічні технології виробництва, виробляти такий асортимент продукції яку потребує споживач, забезпечує рівень зайнятості сільського населення.

Не менш важливим в розвитку фермерських господарств є забезпечення: ресурсної стратегії, формування відповідної нормативно-правової бази, створення на державному рівні ефективної системи оподаткування та кредитування, фінансової підтримки, стимулювання розвитку тваринництва, залучення коштів місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад.

Світовий досвід показує, що фермерські господарства виробляють сільськогосподарську продукцію на високотехнологічній основі і мають суттєвий вплив на забезпечення продовольчої безпеки. Перспективою розвитку фермерських господарств, на прикладах світової практики, є поетапне створення "каркасної основи формування територіальної громади й генераторів комплексного розвитку сільських територій" [24, с. 21].

Фермерські господарства є економічно ефективними суб'єктами господарювання, і можуть позитивно впливати на розвиток територій, де вони функціонують.

Ефективне функціонування фермерських господарств є актуальною проблемою, успішне вирішення якої забезпечить надійне джерело постачання населення якісними продуктами харчування. Умовою досягнення таких результатів є розвиток, довготривале функціонування з використанням стратегічних підходів до ведення господарства та ефективна і стимулююча державна підтримка.

1.3.Методологія дослідження відтворення та ефективності використання потенціалу фермерських господарств

Необхідністю у розробці методології оцінки відтворення виробничого потенціалу фермерських господарств є та певна роль даних господарств у забезпечення населення країни продуктами харчування. Це дасть більш об'єктивніше охарактеризувати результати їх господарської діяльності та визначити більш обґрунтовані наукові підходи та розробці стратегії розвитку фермерських господарств. Під час розробки методології щодо оцінки відтворення виробничого потенціалу фермерських господарств потрібно врахувати ті особливості які притаманні певному регіону, це і їх розташування, статистична інформація, щодо діяльності певних господарств.

Розвиток вітчизняного сільського господарства характеризується поступовим зростанням ролі фермерських господарств, які залишаються формою ефективного ведення господарювання на селі, та в подальшому забезпечують раціональне використання матеріальних та трудових ресурсів, а також зростання обсягу та асортименту сільськогосподарської продукції.

Щоб проаналізувати господарську діяльність фермерських господарств необхідно розкрити особливості їх формування та функціонування в сільському господарстві регіону.

Такий аналіз потребує "застосування сукупності методичних засад, методів, підходів і принципів дослідження, різних програм, що дозволяють вивчити стан розвитку фермерства, його динаміку, взаємозв'язки взаємозалежності, реакцію на зміни зовнішнього середовища, визначити резерви та достатньо обґрунтувати перспективи їх розвитку" [35, с. 79].

Щоб вивчити розвиток фермерських господарств в регіоні необхідно розробити методологію дослідження.

Методологія трактується як концептуальний виклад мети, змісту,

методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища [39, с. 23].

Дослідження складаються з сукупності методів, які підбираються залежно від об'єкта дослідження, завдань, які ставить перед собою дослідник. Об'єкт і завдання нашого дослідження зазначені у вступі до кваліфікаційної роботи. Метод дослідження – це система правил і прийомів підходу до вивчення явищ і закономірностей природи, суспільства, мислення. У загальному розумінні цього поняття – це і спосіб досягнення певних результатів у практичній діяльності [22, с.74]. Методика дослідження ґрунтується на певній методології як сукупності методів і засобів, спрямованих на вирішення поставлених проблем [22, с.72].

Проводити дослідження економічних процесів та явищ є цілеспрямованим процесом в здобутті нових знань про сутність та закономірності їх розвитку, які в подальшому будуть використовуватись в практичній діяльності. Щоб одержані результати були об'єктивними та були практично значимими, дані дослідження повинні базуватись на науковій методології. Методологія у даному випадку – це сукупність принципів, методів, прийомів та процедур дослідження. Методики, яка була використана в даному дослідженні, це діалектичний метод пізнання – фундаментальний науковий принцип дослідження дійсності в усіх її проявах. Діалектичний метод розглядає процеси й системи у постійному русі, розвитку та взаємозв'язку. Зміни які відбуваються в аграрному секторі, на ринках сільськогосподарської продукції носять характер динамічності, значними кількісними та якісними зрушеннями. Має місце антагонізм між окремими явищами. Одні елементи замінюються іншими, причому не завжди більш прогресивними.

В основі методики економічного дослідження закладено системний підхід, який носить характер комплексного вивчення взаємопов'язаних

багатосторонніх економічних, організаційних, технічних, технологічних та інших факторів, у застосуванні системи показників для аналізу. Системний підхід вимагає: виявлення суті явища (процесу) як самостійної системи певного порядку, що зв'язана з іншими економічними системами, середовищем в цілому; використання системи синтетичних і аналітичних показників, які характеризують предмет дослідження; складання моделей розвитку явищ і процесів з урахуванням динамічності економічної системи та економічного обґрунтування цих моделей.

Проводячи дослідження господарських процесів найбільш використовується прийом порівняння, тут можна проаналізувати відмінність та подібність різних об'єктів, відхилення у параметрах явища в часі, порівняно із плановими та нормативними показниками. Велику увагу заслуговує порівняння з передовими господарствами району. Одержані відхилення в показниках свідчать про розміри резервів розвитку, та ефективності використання ресурсів.

На основі проведених досліджень економічних явищ та процесів, можна провести не лише характеристику їх стану та розвитку, а і розробити перспективи щодо шляхів розвитку підвищення ефективності матеріального виробництва, та вирішення інших соціально-економічних проблем. Для цього і використовують розрахунково-конструктивний метод у дослідженні, врахувавши економічні умови та встановлені закономірності, визначають оптимальні варіанти розвитку явища.

Важливим елементом методології дослідження є системний підхід, який передбачає розгляд елементів економічної системи у взаємозв'язку та взаємозалежності. Фермерські господарства є виробниками багатьох видів продукції, для чого повинні виділяти певні ресурси, у тому числі земельні, фінансові. Також фермерські господарства Львівської області є частиною сукупності аграрних товаровиробників України. Вони зазнають приблизно такого ж впливу факторів зовнішнього середовища, як і такі ж господарства –

з інших регіонів нашої країни. З іншого боку, різко вираженими є регіональні умови ведення аграрного бізнесу в умовах воєнного стану.

Щоб відобразити зміни у господарській діяльності фермерських господарств було проведено розрахунок абсолютних та відносних показників. За допомогою відносних показників відображали результати застосування прийому порівняння при дослідженні ефективності .

Результати дослідження використовується для прийняття управлінських рішень стосовно забезпечення розвитку фермерських господарств. Важливим є комплексне застосування методів дослідження, які в сукупності здатні забезпечити об'єктивність і значимість зроблених висновків.

До методів дослідження, використаних при виконанні кваліфікаційної роботи, відносяться аналіз і синтез. Застосування аналізу як методу дослідження передбачає розчленування піддослідного об'єкта на складові частини, кожна з яких досліджується окремо. [22,с.83] Основні методологічні засади розвитку фермерських господарств представлені на рис. 1.1.

Ефективність функціонування фермерських господарств потребують вдосконалення існуючих та пошук нових шляхів в підвищенні ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, тому що є високий ризик не отримати очікуваної прибутковості та рівня рентабельності

Рис. 1.1. Методологічні засади розвитку фермерських господарств

.Дану проблему можна вирішити за допомогою диверсифікації. Ефективність здійснення диверсифікації безпосередньо залежить від своєчасної орієнтації на види товарів, робіт, послуг, які мають попит і є конкурентноздатними. Проводячи дослідження функціонування фермерських господарств можна використовувати загальнонаукові та специфічні методи, а саме : системний; індукції та синтезу; дедукції та аналізу; абстрактно-логічний; історичний ; соціологічний; структурний; групування ; монографічний і системного аналізу ; розрахунковий, порівняльний і графічний ; метод експертних оцінок; розрахунково-конструктивний та експериментальний ;економіко-математичний метод .

2. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ

ГОСПОДАРСТВ

2.1. Роль фермерських господарств у регіональному розвитку сільського господарства

На даному етапі розвитку аграрного сектору особливого значення набуває питання ефективності функціонування фермерських господарств. Це зумовлено зростанням ролі фермерських господарств у виробництві сільськогосподарської продукції не тільки через потребу продовольчого забезпечення, але й участь в процесах, які пов'язані з розбудовою сільських територій.

Практика функціонування фермерських господарств підтверджує, що вони не потребують великих витрат, на протипагу потужним сільськогосподарським підприємствам та забезпечують високу оборотність капіталу при мінімальному рівні ризику, що і робить їх конкурентними .

Невеликим фермерським господарствам досить важко виступати конкурентами на ринках сільськогосподарської продукції, так як фермери пропонують невеликі партії товарів, також продаж продукції з поля . Водночас, ціна на таку продукцію, може бути меншою за ринкову та мати негативний вплив на кінцеві фінансові результати. Тобто спостерігаємо сильні та слабкі сторони, які в сукупності визначають роль і місце сучасних фермерських господарств у економічній системі країни та її регіонів.

Найбільш загальним показником, за яким можна відстежувати тенденції в розвитку фермерства, є кількість фермерських господарств. Він свідчить про чисельність осіб, які виявляють бажання пов'язати свою діяльність з цією специфічною формою господарювання.

Перші кілька десятків фермерських господарств в Україні появилися у 1990 році. Досить швидко їх кількість стала вимірюватися десятками тисяч. Та вже тоді були очевидними проблемами, які доведеться долати українським

фермерам. Починаючи з 1995 року динаміка темпи утворення фермерських господарств різко сповільнилися.

Незважаючи на стабілізацію, а згодом і зменшення чисельності фермерських господарств в Україні та її регіонах, площа земельних угідь, закріплених за фермерськими господарствами, збільшується. Це свідчить про збільшення виробничого потенціалу, залученого у сектор аграрної економіки, представлений фермерськими господарствами.

У регіональному розвитку аграрного сектору фермерські господарства відіграють вагомую роль. Наприклад, обсяги виробництва продукції сільського господарства (у постійних цінах 2016 р.) на кінець 2021 року склали 3125,4 млн. грн.

Таблиця 2.1. Продукція сільського господарства у фермерських господарствах Львівської області на кінець року *

Показники	2019р.	2020р.	2021р.	2021р.,в % до 2019р.
У постійних цінах 2016 року млн.грн.				
Продукція сільського господарства –усього	2279,6	2497,6	3125,4	137,1
в т. числі:	1321,5	1432,2	1849,2	139,9
продукція рослинництва				
продукція тваринництва	958,1	1065,4	1276,2	133,2
Структура продукції сільського господарства, відсотків				
Продукція сільського господарства –усього	100,0	100,0	100,0	*

продовження табл.2.1

в т. числі:	58,0	57,3	59,2	1,2 п
продукція рослинництва				
продукція тваринництва	42,0	42,7	40,8	-1,2 п
До загального обсягу продукції сільського господарства, відсотків				
Продукція сільського господарства – усього	9,9	10,4	12,1	2,2п
в т. числі:	8,3	8,5	10,0	1,7п
продукція рослинництва				
продукція тваринництва	13,6	15,1	17,5	3,9п

* Сформовано за джерелами: [32,36]

Продукція сільського господарства у фермерських господарствах Львівської області у постійних цінах 2016 року протягом досліджуваних років зросла на 37,1%. Такі зміни відбулись як за рахунок зростання продукції рослинництва на 39,9%, так і продукції тваринництва на 33,2%. Найбільшу частку в структурі продукції сільського господарства у фермерських господарствах на початок 2023 року займає рослинництво і становить 59,2%, та протягом досліджуваних років структура даної галузі зросла на 1,2 пункти. Галузь тваринництва у фермерських господарствах на початок 2023 року займала 40,8%, та протягом 2019-2021 років зменшилась на 1,2 пункти відповідно.

Якщо аналізувати стан обсягів виробництва продукції фермерських господарств до загального обсягу виробництва продукції сільського господарства у Львівській області то можна спостерігати наступне: на кінець 2021 року фермерські господарства займали 12,1% від всієї продукції сільського господарства Львівщини, та протягом 2021-2023 років вона зросла на 2,2 пункти. Таке зростання відбулось за рахунок зростання

частки продукції рослинництва на 1,7 пункти та продукції тваринництва на 3,9 пункти відповідно.

2.2. Аналіз виробничого потенціалу фермерських господарств

Суб'єкти господарювання, через реформування в аграрному секторі зазнають певних змін в умовах своєї діяльності. Збільшення асортименту товарної продукції на ринку продовольства та різноманітність продуктів харчування, зростання вимог до якості продукції, успіх фермерських господарств залежить від можливостей задовільнити ці потреби. Унікальність пропозиції фермерства та створення умов для розвитку забезпечують за допомогою механізму формування таких цінностей, в основі яких є виробничий потенціал господарства.

Виробничий потенціал об'єднує можливості галузі чи виробничої сфери і визначає її здатність створювати сукупність матеріальних благ.

Поняття «виробничий потенціал» в одному випадку ототожнюють з ресурсами виробництва, які використовують, без розкриття їх змісту, а в іншому – як конкретні ресурси. Тобто науковці виокремлюють дві ресурсні позиції: перша – виробничий потенціал як сукупність ресурсів без врахування їх взаємозв'язку і участі у процесі виробництва.

Виробничий потенціал фермерських господарств як сільськогосподарських виробників складають земельні угіддя, основні засоби та трудові ресурси. Особливе місце серед них займають угіддя. Площа сільськогосподарських угідь у користуванні фермерських господарств Львівської області протягом останніх років помітно збільшилася.

На початок 2022 року у Львівській області налічувалося 601 фермерське господарство, які мали у своєму користуванні сільськогосподарські угіддя. У решти господарств, за офіційними даними, угідь не було.

Таблиця 2.2. Кількість підприємств, що мали сільськогосподарські угіддя на початок року одиниць*

Показники	Україна		Львівська область	
	2021 рік	2022 рік	2021 рік	2022 рік
Всього підприємств	40754	39301	1044	1044
ут.ч. фермерські господарства	27667	26629	627	601

* Сформовано за джерелами: [32,36]

Показник урожайності сільськогосподарських культур є також показником ефективності використання виробничого потенціалу. Саме він найкраще індексує вплив чинників, а це: якість ґрунту, природно-кліматичні умови, насіння, технологія виробництва, технічне оснащення.

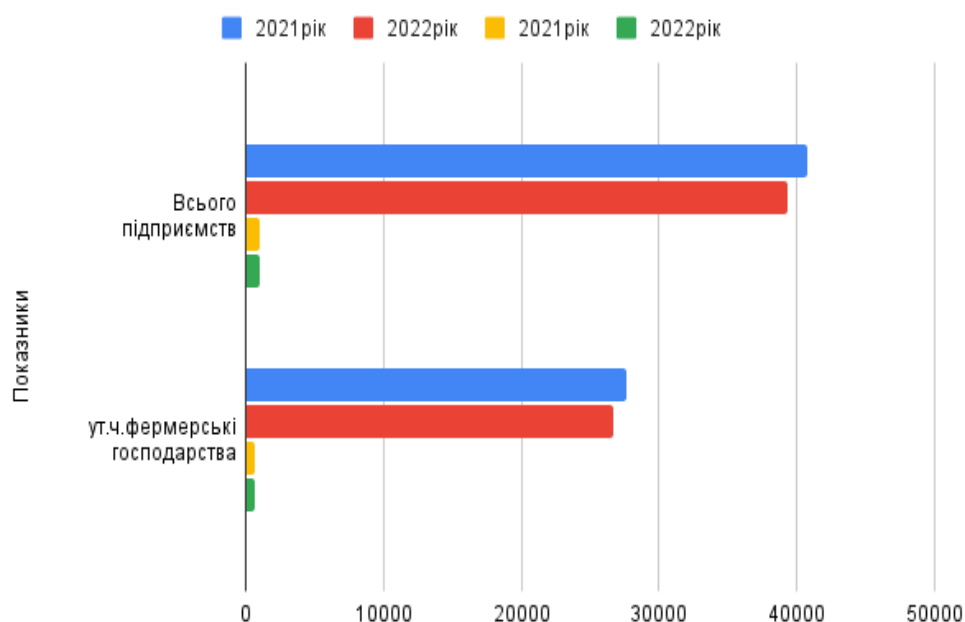

Рис. 2.1. Кількість підприємств, що мали сільськогосподарські угіддя на початок року одиниць

Для подальшого аналізу розглянемо та проаналізуємо показники урожайності основних сільськогосподарських культур які вирощується в фермерських господарствах Львівщини , та порівняємо їх з показниками урожайності таких же культур в господарствах усіх категорій. Тобто проведемо аналіз ефективності використання виробничого потенціалу за показником урожайності.

Таблиця 2.3. Показники урожайності основних сільськогосподарських культур в 2022 році у Львівській області*

Показники	Господарства усіх типів	Фермерські господарства
Зернові та зернобобові – усього	58,5	60,0
Буряк цукровий фабричний	738,4	535
Картопля	185,2	239
Культури овочеві	195,2	256

* Сформовано за джерелами: [33,36]

Дані таблиці свідчать, що у 2022 році фермерські господарства Львівської області щодо показника урожайності займали досить не погану позицію. У фермерських господарствах порівняно з господарствами усіх категорій була вища урожайність по зернових (на 1,5ц), картоплі (на 53,8ц)та овочах(на 60,8ц), а урожайність високотехнологічних культур навпаки нижча, через гіршу технічну оснащеність господарств.

Рис.2.2. Показники урожайності основних сільськогосподарських культур в 2022 році у Львівській області

В наступній таблиці розглянемо та проведемо аналіз виробництва сільськогосподарських культур у Львівській області в фермерських господарствах в 2022 році.

Проведені розрахунки показали, що в 2022 році порівняно до попереднього у фермерських господарствах Львівської області відбулись певні зміни щодо зібраних площ основних сільськогосподарських культур. В даному періоді відбулось зростання площ під зернові на 10,7%, та під картоплю на 8,9%. В цей же період зменшились площі під цукрові буряки на 37,3% та овочі на 16,5%.

Таблиця 2.4. Виробництво сільськогосподарських культур у Львівській області в фермерських господарствах в 2022 році*

Показники	Зібрана площа		Валовий збір		Урожайність	
	га	у% до 2021р.	т.	у % до 2021р	ц з 1 га зібраної площі	у% до 2021р
Зернові та зернобобові – усього	41186	110,7	247468	135,8	60,0	123,2
Буряк цукровий фабричний	210	62,7	11237	66,2	535	100,0
Картопля	648	108,9	15506	171,3	239	143,9
Культури овочеві	333	83,5	8545	88,3	256	105,8

*сформовано за джерелом: [36]

Валові збори відповідних сільськогосподарських культур також зазнали змін як через зростання площ так і через зростання урожайності даних культур. Для прикладу валовий збір зернових зріс на 35,8% в той же час відбулось зростання урожайності даної культури на 23,2%. Аналогічна ситуація і по картоплі валовий збір зріс на 71,3%, урожайність на 43,9%. Тобто в даному випадку можна стверджувати що відбулось поєднання інтенсивного і екстенсивного типу розвитку в даних господарствах.

Надалі розглянемо та співставимо показники зібраної площі, валових зборів та урожайності в господарствах усіх категорій у Львівській області.

Таблиця 2.5.Виробництво сільськогосподарських культур у Львівській області в господарствах усіх категорій в 2022 році*

Показники	Зібрана площа		Валовий збір		Урожайність	
	тис.га	у% до 2021р.	тис.т.	у % до 2021р	ц з 1 га зібраної площі	у% до 2021р
Зернові та зернобобові – усього	325,7	103,3	1904,6	104,2	58,5	100,9
Буряк цукровий фабричний	15,0	105,8	1109,2	130,7	738,4	123,6
Картопля	98,9	103,6	1830,9	108,9	185,2	105,2
Культури овочеві відкритого ґрунту	43,1	102,1	840,7	102,3	195,2	100,2

*сформовано за джерелами: [32,36]

Розглянувши та співставивши дані обох таблиць можна зауважити що у фермерських господарствах відбуваються збільшення обсягів валових зборів за аналогією господарств усіх типів.Обсяг виробництва сільськогосподарської продукції є одним з ключових показників , які характеризують господарську діяльність фермерських господарств, так як від даного показника залежатиме кількість реалізованої продукції і як наслідок сума одержаного прибутку.

Особливості використання ріллі для вирощування сільськогосподарських культур характеризує структура посівних площ. Серед рослинницьких галузей фермери найбільшу увагу приділяють

зерновиробництву, основною технічною культурою, що вирощували в 2022 році фермери Львівської області, є цукрові буряки .

Відносно невеликою була частка в структурі посівних площ у фермерських господарствах області кормових культур. Від їх вирощування залежить забезпечення тваринництва у фермерських господарствах кормами. У той же час наведені в табл. 2.6 показники свідчать, що поголів'я великої рогатої худоби у фермерських господарствах Львівської області протягом останніх років практично не змінювалось, відбулось незначне зменшення даного показника на 1.1% Натомість збільшилося поголів'я корів на 2,5 % , та відбулось зростання показника утримуваних ними свиней на 28,5%.

Таблиця 2.6. Поголів'я тварин у фермерських господарствах Львівської області, на початок року, голів.*

Показник	2020р.	2021р.	2022р.	2022р., в % до 2020р.
Поголів'я ВРХ, голів	7163	6966	7085	98,9
до загального у Львівській області, %	4,6	4,8	5,6	1,0п
Поголів'я корів, голів	2964	2999	3035	102,4
до загального у Львівській області, %	3,1	3,5	4,0	0,9п
Поголів'я свиней, голів	20386	23160	26198	128,5
до загального у Львівській області, %	6,1	6,4	6,0	-0,1п
Поголів'я овець та кіз, голів	4433	4435	2949	66,5
до загального у Львівській області, %	14,1	14,0	9,9	-4,2п

продовження табл.2.6.

Поголів'я коней, голів	65	65	65	100,0
до загального у Львівській області, %	0,2	0,3	0,2	0
Поголів'я птиці свійської, тис.голів	2757,1	2772,0	3166,7	114,8
до загального у Львівській області, %	27,8	26,9	27,4	-0,4п

*розраховано на основі даних джерела [36]

Наведені дані свідчать про певні позитивні зміни у розвитку тваринництва у фермерських господарствах Львівської області. Значна частина фермерів подала у звітності інформацію, що взагалі не утримує велику рогату худобу.

Протягом останніх років помітного розвитку у фермерських господарствах Львівської області набула галузь птахівництва. Кілька птахофабрик в області мають статус фермерського господарства. У результаті різко зросла частка фермерських господарств у виробництві яєць і м'яса птиці.

Завдяки різкому нарощуванню обсягів виробництва продукції свинарства і птахівництва, в цілому позитивним змінам у скотарстві, помітно збільшилася частка у валовій продукції сільського господарства, виробленій фермерами області, тваринницької.

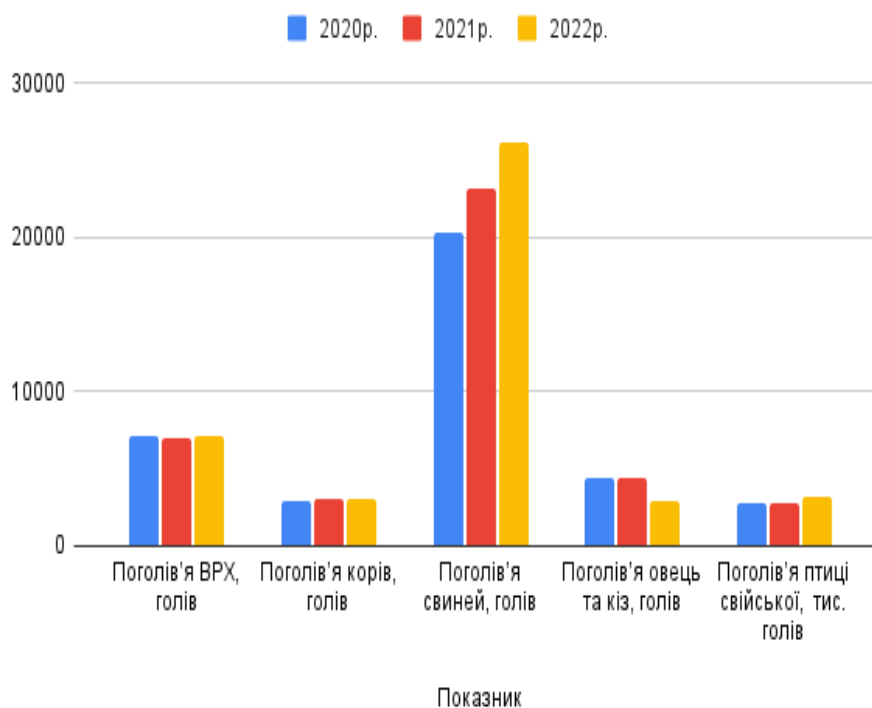

Рис.2.3. Поголів'я тварин у фермерських господарствах Львівської області, на початок року, голів.

Технічне оснащення господарств – це одна з основних проблем розвитку фермерства. Без техніки, яка задовольняє потреби та параметри фермерського виробництва, і головне, яка реалізується за цінами, що відповідають платоспроможності основної маси фермерів, створити високотоварні та ефективні підприємства неможливо.

Певне уявлення про технічне оснащення фермерських господарств України та у Львівській області дають дані, наведені в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7 . Наявність техніки у фермерських господарствах України та Львівської області, на початок 2020 року *

Показники	Україна	Львівська область
Трактори, всього	41793	854
Зернозбиральні комбайни	9986	226
Машини посівні та для садіння	26107	327
Машини для захисту сільськогосподарських культур	8857	161

*сформовано за джерелом: [36]

Згідно даних таблиці ми можемо спостерігати наступну картину, що частка тракторів у фермерських господарствах Львівської області в загальній кількості по Україні становить 2,1 %, зернозбиральних комбайнів 2,3%, машин посівних та для садіння 1,3%, машин для захисту сільськогосподарських культур 1,8%. З огляду на те що частка фермерських господарств Львівської області від загальної по Україні за даний період становила 2,3%, то можна вважати що дані господарства мають не досить високу технічну забезпеченість засобами. Більш повну картину можна побачити в таблиці 2.8.

В наступній таблиці розглянемо наявність техніки в розрахунку на 100 фермерських господарств України та Львівської області, на початок 2020 року.

Таблиця 2.8 . Наявність техніки в розрахунку на 100 фермерських господарств України та Львівської області, на початок 2020 року *

Показники	Україна	Львівська область
Наявність на 100 фермерських господарств, одиниць: тракторів	151	136
зернозбиральних комбайнів	36	36
машин посівних та для садіння	94	52
машини для захисту сільськогосподарських культур	32	26

*сформовано за джерелом: [32,36]

Дані таблиці свідчать про низьку технічну забезпеченість фермерських господарств Львівської області основними видами техніки на 100 фермерських господарств припадає зернозбиральних комбайнів 36 одиниць, машин посівних та для садіння 52одиниці, машин для захисту сільськогосподарських культур 26 одиниць. Найкраща ситуація склалась з забезпеченість фермерських господарств тракторами, цей показник в розрахунку на 100 господарств становив 136 одиниць.

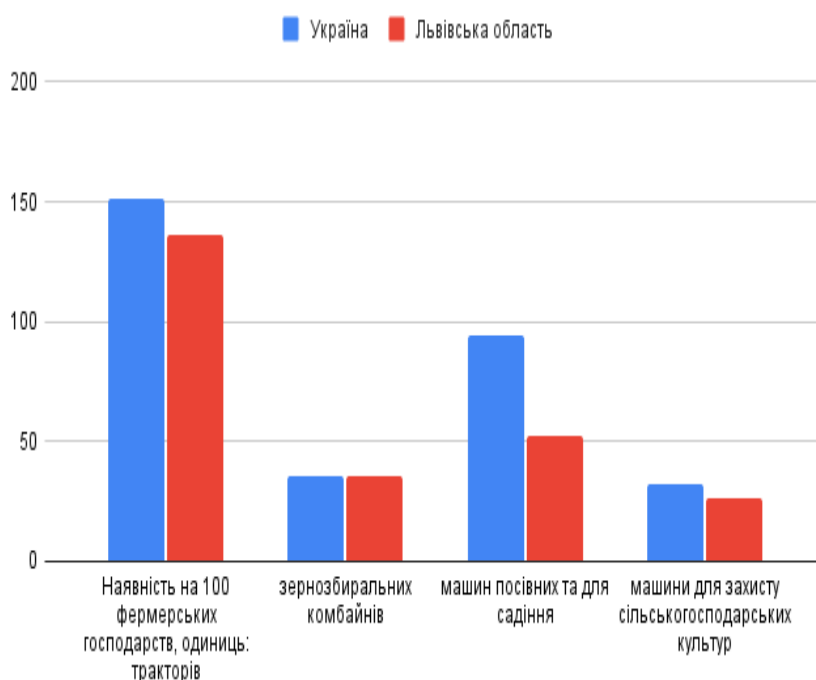

Рис.2.4. Наявність техніки в розрахунку на 100 фермерських господарств України та Львівської області, на початок 2020 року

При цьому слід врахувати, що чимало господарств мають у своєму розпорядженні кілька тракторів та інших одиниць техніки, а значить частка фермерів, які не мають найнеобхідніших технічних засобів для здійснення основної діяльності, є доволі високою. Отже, технічна оснащеність фермерських господарств поки що далека від реальних потреб. При такій технічній оснащеності важно розраховувати на високу ефективність фермерських господарств.

2.3. Аналіз ефективності сільськогосподарського виробництва у фермерських господарствах

Аналіз ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств, до яких відносяться і фермерські господарства, здійснюється на основі розрахунку системи вартісних і натуральних показників. Вони передбачають порівняння отриманого ефекту з витраченими на його досягнення ресурсами. Зведена інформація, представлена у статистичних збірниках, дає відомості про використання в діяльності фермерських господарств земельні і трудові ресурси. Це дозволяє проаналізувати показники ефективності використання земельних ресурсів та продуктивності праці.

Основні показники ефективності використання земельних ресурсів у фермерських господарствах Львівської області подано у таблиці 2.9

Таблиця 2.9 Ефективність використання земельних ресурсів у фермерських господарствах Львівської області, на кінець року *

Показники	2019р.	2020р.	2021р.	2021р., в % до 2019р.
Продукція сільськогосподарства у постійних цінах 2016 року, млн.грн.	2279,6	2497,6	3125,4	137,1
в т. числі: продукція рослинництва	1321,5	1432,2	1849,2	139,9
продукція тваринництва	958,1	1065,4	1276,2	133,2

продовження табл.2.9.

Урожайність :			60,0	
Зернові та зернобобові	47,9	48,7		125,3
Буряк цукровий фабричний	464	535	535	115,3
Картопля	175	166	239	136,6
Культури овочеві	258	242	256	99,2
Кукурудза кормова	398	408	343	86,2
Трави однорічні на сіно	22,3	23,9	25,7	115,2
Трави багаторічні на сіно	47,3	61,1	44,0	93,0

*сформовано за джерелом: [32]

Наведені розрахунки свідчать, що урожайність сільськогосподарських культур у фермерських господарствах протягом 2019-2021 років зросло в деяких культурах, а саме зернові 25,3%, цукрові буряки на 15,3%, картоплі на 36,6%. Також і відбулись негативні зміни щодо урожайності, а саме зменшилась урожайність кормових культур. Протягом досліджуваного періоду відбулось зростання показника продукції сільського господарства на 37,1%, таке зростання насамперед відбулось за рахунок зростання продукції рослинництва на 39,9% та тваринництва 33,2%.

Спостерігається чітко виражена тенденція до підвищення урожайності основних сільськогосподарських культур, що свідчить про зростання ефективності виробництва продукції рослинництва. У той же час рівень урожайності цих культур не можна вважати достатньо високим. За рахунок удосконалення технологій потрібно відшукувати резерви до його збільшення.

Особливо важко зробити це невеликим фермерським господарствам, які використовують всього кілька гектарів угідь.

Крім продукції рослинництва фермерські господарства виробляють певну частку і продукцію тваринництва. Інформація щодо виробництва продукції даної галузі відображена в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10. Виробництво основних видів продукції тваринництва у фермерських господарствах Львівської області, т на кінець року *

Показник	2019р.	2020р.	2021р.	2021р., в % до 2019р.
Жива маса сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій	44229	49239	59632	134,8
Обсяг виробництва (валовий надій) молока	6733	7510	8394	124,7
Кількість одержаних яєць від птиці свійської, тис.шт	11714	9350	14547	124,2
Обсяг виробництва (валовий настриг) вовни	5,3	4,3	-	*
Частка у загальному обсязі виробництва, відсотків				
Жива маса сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій	24,3	27,3	29,3	5,0п
Обсяг виробництва (валовий надій) молока	1,4	1,6	2,0	0,6п

продовження табл.2.10.

Кількість одержаних яєць від птиці свійської, тис.шт	2,0	1,6	2,4	0,4п
Обсяг виробництва (валовий настриг) вовни	26,3	22,2	-	*

*сформовано за джерелом: [32]

Протягом 2019-2021 років відбулась позитивна динаміка щодо зростання наступних показників: жива маса сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій на 34,8%, валове виробництво молока зросло на 24,7%, кількість одержаних яєць від птиці свійської – 24,2%. По даних показниках можна судити, що галузь тваринництва у фермерських господарствах знаходиться в досить непоганому становищі.

Продуктивність праці можна відобразити обсягом грошових надходжень з розрахунку на одного працівника фермерського господарства. Нами за допомогою кореляційно-регресійного аналізу вивчалася залежність продуктивності праці від фондоозброєності – вартості основних засобів з розрахунку на одного працівника фермерських господарств.

Аналіз показав відсутність зв'язку між фондоозброєністю і продуктивністю праці у фермерських господарствах області (коефіцієнт кореляції становив всього 0,03). Це вказує на нераціональність складу основних фондів у розпорядженні господарств, неефективність їх використання. Можливо, мають місце й недоліки у вартісній оцінці основних засобів у звітності господарств.

Більш чітким є зв'язок між енергозабезпеченістю фермерських господарств та ефективністю використання ними сільськогосподарських угідь (рис. 2.1). Енергозабезпеченість характеризує наявність енергетичних потужностей (у кінських силах) з розрахунку на 100 га

сільськогосподарських угідь. В якості показника ефективності використання земельних ресурсів використано показник виручки від реалізації сільськогосподарської продукції на 100 га угідь.

Розрахунки показали, що із збільшенням обсягу енергетичних потужностей на 100 га сільськогосподарських угідь у фермерських господарствах області на одну кінську силу виручка від реалізації сільськогосподарської продукції з розрахунку на 100 га угідь збільшується в середньому на 1 тис. грн. Коефіцієнт кореляції становить 0,38, отже, тіснота зв'язку між досліджуваними ознаками порівняно слабка, однак нехтувати цим зв'язком не слід.

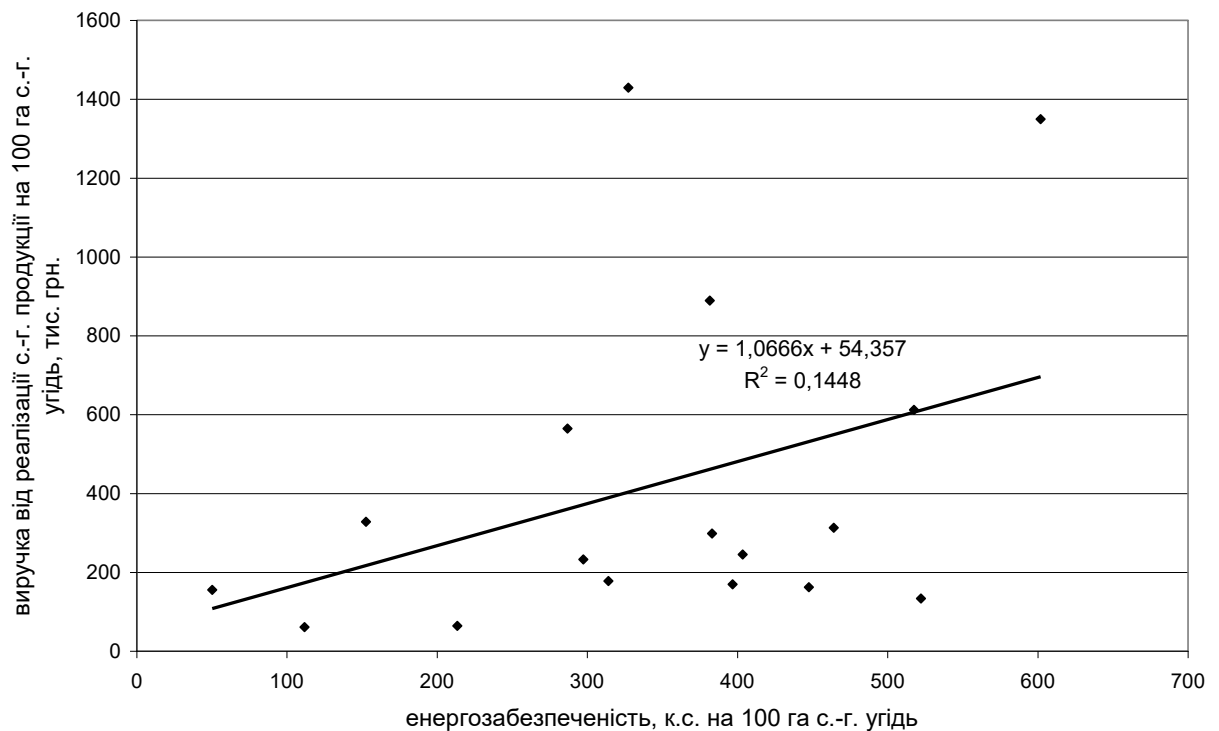

Рис. 2.5 Залежність між енергозабезпеченістю і ефективністю використання земельних ресурсів у фермерських господарствах Львівської області.*

* власна розробка автора

Збільшення енергозабезпеченості здійснюється через придбання сільськогосподарськими підприємствами технічних засобів, зокрема, тракторів. Враховуючи номінальну потужність тракторів та їх фактичну ціну,

вартість однієї кінської сили коливається від 2 до 5 тис. грн. Отже, придбана фермерами техніка може окупитися за термін до п'яти років. Зважаючи на невеликі розміри землекористування, фермери могли б намагатися збільшити свої доходи за рахунок інших видів діяльності. Однак у своїй звітності вони зазначають, що майже 90% грошових надходжень в останні роки вони отримували від продажу сільськогосподарської продукції. Фермерам потрібно звернути увагу на диверсифікацію, тобто, урізноманітнення своєї діяльності. Додаткові доходи можуть бути отримані від надання послуг. Перспективними напрямками диверсифікації слід вважати агротуризм, виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції, розширення торговельної діяльності.

3. ЕКОНОМІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ОБЛАСТІ

3.1. Інноваційно-інвестиційний шлях розвитку фермерських господарств на перспективу

В Україні зареєстровано понад 40 тисяч сільськогосподарських підприємств, з них близько 30 тисяч становлять фермерські господарства, а це приблизно 75% від загальної кількості господарств з яких безпосередньо займаються господарською діяльністю. Даний вид господарств став одним з провідних сегментів виробництва сільськогосподарської продукції.

Ключовими факторами які зумовлюють структурні зрушення в економіці країн світу є прискорення темпів розвитку інноваційних процесів, та економічне значення інновацій. Країни які перейшли на інноваційну модель, зазнали позитивних змін в економічному розвитку.

Теоретичні підходи, методи та інструменти практичної реалізації інноваційно-інвестиційних процесів в діяльності фермерських господарств виявляються не завжди адекватними до потреб і очікуваних результатів інноваційного розвитку. Дана ситуація спричинена через особливості діяльності таких організаційно-правових форм та розмірами господарств. Дані проблеми проявляються через фінансування, сезонністю виробництва, орендою земель, недосконале інституційне середовище, все це не мотивує зацікавленості фермерів у впровадженні інновацій та інвестуванні даних процесів у фермерських господарствах.

Сучасні вимоги до діяльності фермерських господарств є особливими, вони зумовлені недосконалою структурою та високою конкуренцією у сфері агро виробництва. Виробничий потенціал фермерських господарств з позиції інноваційності це можливість та доцільність виробництва продукції сільського господарства при раціональному використанні чинників виробництва.

Формуючи виробничий потенціал на новому рівні в подальшому розвиток виробництва буде відбуватись при найменшій шкоді для навколишнього середовища. Виробництво продукції на інноваційній основі, запропонувати для споживачів сільськогосподарську продукцію та товари вироблені з неї еколого безпечні та збалансовані за поживністю, все це є не лише запорука здорового харчування та збереження довкілля, але і елементом сучасної конкурентної боротьби. Інноваційний шлях розвитку за своєю суттю орієнтований на збільшення доходів, на відміну від екстенсивного й інтенсивного шляхів розвитку, орієнтованих на збільшення обсягів виробництва і зниження витрат відповідно.[5] Тому розглядаючи інноваційну діяльність в умовах фермерства, потрібно узгоджено вирішити завдання щодо формування наступних структур : технологічної, індустріальної та організаційної, які здатні об'єднати всі потрібні складові виробничого потенціалу в єдину складову зростання нового технологічного укладу, та створити належні умови щодо модернізації, економічного зростання та зміцнення конкурентних позицій для фермерських господарств.

Умови в яких функціонують фермерські господарства, їх ступінь залучення до інноваційного процесу, стадії життєвого циклу інновацій для кожного фермерського господарства, насамперед є потреба в створенні відповідної управлінської підтримки щодо розвитку інноваційних процесів, які будуть відповідати галузевим потребам та тим умовам в яких функціонують фермерські господарства, які в подальшому забезпечать зміцнення стратегічної платформи , а також їх конкурентоспроможність.

Одним з факторів конкурентності для фермерства є насамперед модернізація технічних засобів, та впровадження нових інноваційних форм в управлінні виробництвом та господарством в цілому.

Конкурентоздатність та інвестиційна привабливість в даних типах господарств є значно нижча ніж у великих агро формуваннях. Лише здійснивши перехід на інноваційну модель розвитку фермерство зможе

підвищити ефективність свого господарювання та прискорити відтворення. В даному випадку інтенсивне відтворення залежить від інноваційності, а також і є умовою для інвестицій. В даному випадку інновації для фермерських господарств, це насамперед нова техніка, а це нові ефективні технології.

Фермерські господарства практично не одержують іноземного фінансування, тому для того щоб відбувалось відтворення виробничого потенціалу, потрібно щоб відбулось перевищення доходів над витратами. А це в подальшому призведе до виділення частини коштів на інвестиції.

Інновації можуть забезпечити нові риси та пріоритети в господарській діяльності фермерства, його виробництво стане більш орієнтуватись на вузькі ринки та специфічні потреби. Виробництво стане більш енерго- та ресурсно -ощадне, зменшаться матеріальні витрати, відбудеться перехід до нових прогресивних методів виробництва. Тому інновації виступають тим інструментом у відтворенні виробничого потенціалу фермерських господарств, так як приводять до позитивних змін щодо покращення стану та якості використовуючи технологій та техніки, та основних засобів.

В даний час основою у формуванні виробничого потенціалу у фермерстві ,як правило , є власні матеріальні ресурси, заощадження засновників, доходи фермерів, які можуть бути від іншої виробничої або ж комерційної діяльності, інші надходження. Фермери змушені працювати в умовах самоокупності та самофінансування. Галуззю аграрної сфери, що потребує значних інвестицій і на теперішньому розвитку перебуває у кризовому стані, є тваринництво. Суть інноваційних технологій для тваринництва полягає у впровадженні: біотехнологій; селекційно-племінної роботи(спрямована на покращення породних якостей тварин, що тісно пов'язано із відтворенням, темпами оновлення основного стада за рахунок інтенсивного використання високопродуктивних породних племінних

плідників)[25]; техніко-технологічного забезпечення, що характерне оновленням технологічної бази ферм новітнім обладнанням.

Основними складовими виробничого потенціалу фермерських господарств є земля, праця, капітал, і щоб відбулись зміни в даних складових потрібно залучати інвестиції.

Щоб подолати низький рівень інноваційно-технологічного оснащення у фермерських господарствах потрібно провести ряд заходів, а саме: інституційно-правове забезпечення методів ведення операційної діяльності; активізація розвитку аграрної науки та інтелектуального потенціалу фермерських господарств; підвищення кваліфікації працівників; стимулювати фермерські господарства які займаються інноваційною діяльністю; залучення інвестицій; реалізація відповідних програм і стратегій розвитку інноваційної діяльності.

3.2 Визначення резервів збільшення доходів фермерських господарств.

Резерви – це потенційні можливості підвищення ефективності виробництва за рахунок поліпшення використання ресурсів у результаті впровадження певних заходів. Під резервами збільшення доходів розуміють кількісно вимірювані можливості його збільшення шляхом задіяння низки чинників. Виявлення резервів та підготовка відповідних управлінських рішень для їх реалізації є одним із найважливіших завдань економічної роботи.

Основним джерелом збільшення доходів фермерських господарств є збільшення виручки від реалізації ними сільськогосподарської продукції. Воно можливе за рахунок збільшення обсягів реалізації продукції та підвищення реалізаційної ціни.

Фермерські господарства можуть входити в інші сфери діяльності. Одним із способів розвитку фермерства є диверсифікація, яка полягає у

виробництві нових видів продукції та наданні послуг, пошуку нових товарних ринків. З метою збільшення доходів, зменшення ризиків, розширенню асортименту продукції, освоєння нових виробництв, зниження коливання при отриманні прибутку, все це можна отримати при застосування диверсифікації в фермерських господарствах. Одним з основних чинників забезпечення конкурентоспроможності фермерських господарств, є запровадження диверсифікації. Залежна якою сферою діяльності займаються господарства можна розглядати наступні види диверсифікації для даних господарств, а саме:

- виробничу, яка спрямована на розширення сільськогосподарського виробництва, а це нові галузі у виробництві, а бо ж кардинальні зміни щодо якості у виробництві продукції;
- невиробничу, яка є пов'язана з результатами діяльності даних господарств, але стосується лише сфери послуг (торгівля, зелений туризм).

Як правило великі агро холдинги використовують напрямок інтенсифікації та концентрації у виробництві, то невеликі фермерські господарства - до комбінування прибутків від сільськогосподарської діяльності з іншими джерелами доходів. Соціально-економічною орієнтацією диверсифікації є можливість підвищити зайнятість сільського населення.

Виробництво органічної (екологічно чистої) продукції є одним з напрямів виробничої диверсифікації фермерських господарств. Згідно з нормативно-правовою базою, це продукція яка отримана в результаті сертифікованого виробництва, маркована спеціальним державним логотипом. Одним з недоліків при сертифікації органічної продукції це довго тривалість процесу, дана процедура може тривати рік та довше.

До галузей органічного виробництва можна віднести: рослинництво, тваринництво, грибівництво, виробництво органічних харчових продуктів,

кормо виробництво, заготівля органічних об'єктів рослинного світу. Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 10 липня 2018 року № 2496-VIII та Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку (детальних правил) органічного виробництва та обігу органічної продукції» від 23 жовтня 2019 року № 970 законодавчо забезпечує ефективну систему ринку органічної продукції.

Щоб займатись виробництвом органічної продукції не залежно рослинництва чи тваринництва потрібно даний процес розпочинати з сертифікації земельних ділянок, яка є обов'язковою кожен рік. На при великий жаль , на даний час в Україні не всі площі сільськогосподарських земель придатні для органічного виробництва.

На виробництво органічної продукції можна розраховувати лише на малі фермерські господарства. Так як дана продукція є дорожчою, та продукцією преміям класу, тому розраховувати на масове виробництво та споживання не потрібно розраховувати. Дана продукція виробляється без застосування хімічних та синтетичних добрив та токсичних пестицидів, тому вона дасть можливість для даної групи господарств зайняти вигідну нішу в конкурентному середовищі та вихід фермерського господарства з даною продукцією на зовнішні ринки.

Наступним резервним кроком для дрібних фермерських господарств може стати виробництво нішевої продукції. Досить цікавим напрямком диверсифікації виробництва є вирощування , переробка , та експорт нішевих культур. Дану ситуацію можна розглядати для сімейних ферм. До нішевих культури відносяться культури які можуть вирощуватись в наших природнокліматичних умовах і на які є попит на ринку, при чому обсяг їх виробництва є не великим. В овочівництві до них можна віднести помідори чері. До сезонних нішевих , культур відносимо петрушку, кріп, пастернак.

Великий експортний потенціал мають часник, горіхи, лікарські культури. Одним з недоліків при вирощуванні нішевих культур є не стабільна на них ціна на ринку. Тому і потрібно вирощувати декілька культур, щоб утриматись там весь час. Виробництво нішевих продуктів потрібно розвивати, це стосується не лише галузі рослинництва а й тваринництва зокрема. Унікальним продуктом даної галузі можна вважати виробництво сирів з козячого молока. Для прикладу можна взяти фермерське господарство «Мукко» Стрийського району Львівської області . Молочна ферма Прикарпаття «Мукко» заснована 16 травня 2015 року. У травні 2017 року розпочав роботу сучасний молокопереробний завод, збудований з дотриманням усіх норм відповідно до Європейської системи контролю за якістю харчової продукції (НАССР). Під час безконтактного доїння молоко потрапляє в ємність , де охолоджується до 4 градусів та не втрачає свою якість. Безпосередня близькість молокопереробного заводу до ферм, а також новітні технологічні лінії та сучасне європейське обладнання для щоденної переробки молока сприяють збереженню природної цінності, мікроелементів, натуральності смаку у молочній продукції ТМ «Мукко».

При виборі спеціалізації фермерські господарства повинні орієнтуватись на ту продукцію, попит на яку зростає на внутрішньому так і на зовнішньому ринках.

3.3. Стратегії досягнення конкурентних переваг фермерськими господарствами

Реалізація основної мети господарства визначає обрана ним стратегія, яка визначає в якому напрямку має розвивати свою діяльність фермерське господарство.

Основними стратегічними цілями фермерства мають бути :відтворення виробництва, землі, праці та капіталу, а також посилення ринкової конкурентоспроможності. Таких цілей можна досягнути при використанні

відповідного економічного, організаційного та економічного та технологічного інструментарію.

На даний час для фермерства властиві стратегії які б дали їм можливість утриматись на ринку та динамічно розвиватись. Розглядаючи вітчизняне фермерство як відкриту систему виникає ряд проблемних запитань, які стосуються не лише про їх можливості які вони мають, а і про ті які вони можуть мати в перспективі, щоб були конкурентоспроможними.

Щоб в майбутньому було більш прибуткових фермерських господарств потрібно обирати таку стратегію яка б була спрямована ефективно їх господарювання.

Тому важливим чинником який сприятиме прибутковості фермерських господарств є сформована ефективна стратегія їх розвитку. Дана потреба виникла при недосконалій організаційній діяльності фермерських господарств, та їх не адаптованістю до змін що відбуваються у зовнішньому середовищі, не доведення якості продукції до світових стандартів, великими затратами при виробництві продукції.

Лиш ті фермерські господарства, які обрали стратегію, яка дасть можливість досягти конкурентних переваг при правильному відтворенні виробничого потенціалу яка є побудована за сучасними вимогами управління ,будуть мати змогу вижити та ефективно працювати. Грамотно обрана стратегія, повинна дати господарству можливість вижити в конкурентній боротьбі. Жорстока конкуренція, нестабільна ситуація на ринку повинна навчити фермерські господарства не тільки зосереджувати свою увагу на внутрішніх проблемах, а одночасно займатись розробкою довгострокової стратегії яка б орієнтувала господарства на зміни які можуть відбутись в зовнішньому середовищі.

Розглядаючи стратегію фермерських господарств потрібно асоціювати її як комплекс заходів по досягненню цілей з врахуванням ситуації на ринку

та наявного виробничого потенціалу. Фермер як власник, при виборі стратегії, безперечно повинен враховувати зміни як внутрішнього так і зовнішнього середовища.

Спираючись на вищесказане та ряд літературних джерел розглянемо схему формування стратегії фермерського господарства.

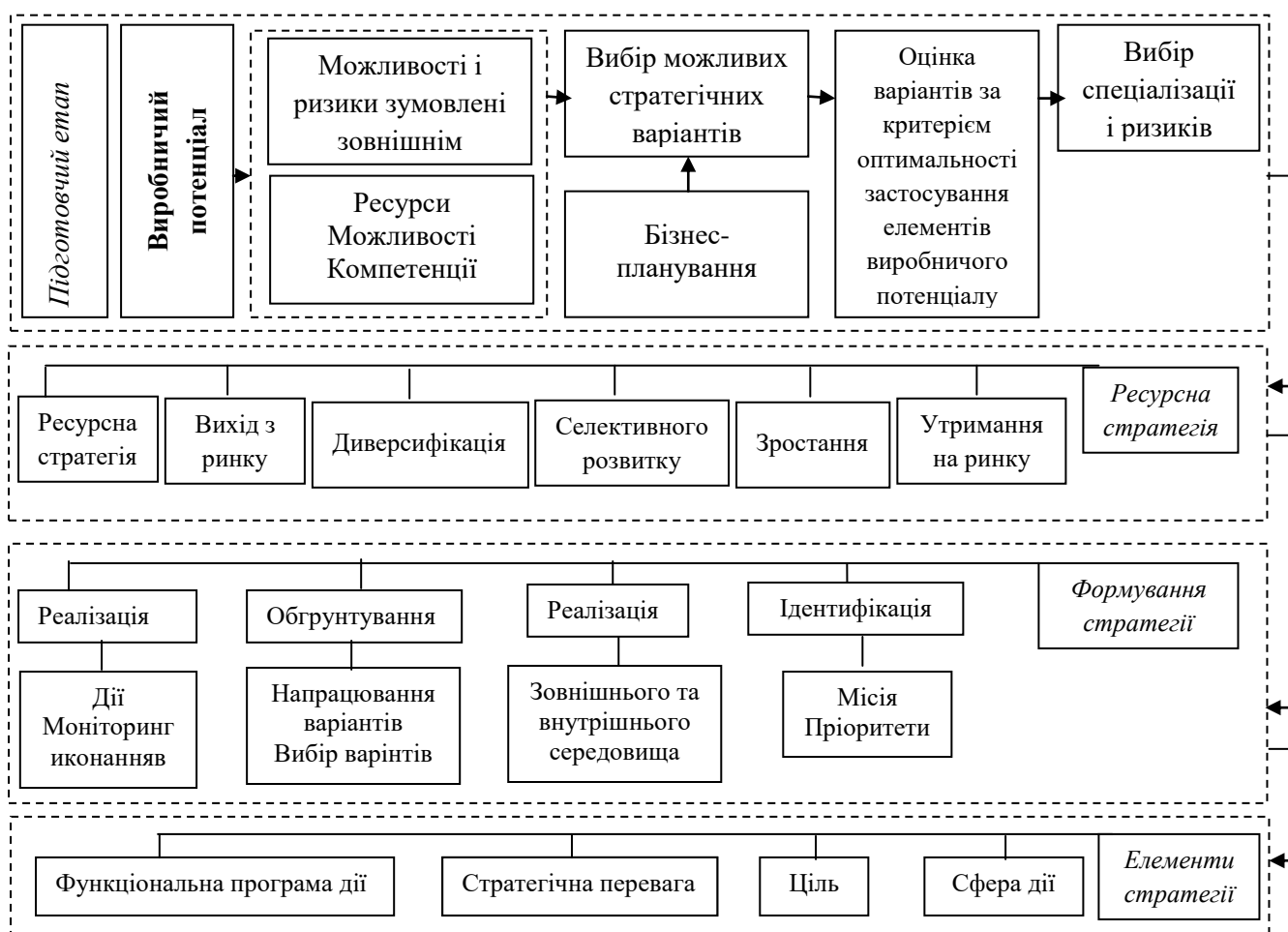

Рис. 3.1. Процес формування стратегії фермерського господарства

* розроблено на основі джерел[16,26]

Бізнес-план є одним з елементів підготовки при виборі стратегії, який має ряд спільних ознак з обраною стратегією. Створюючи господарство власник на самому початковому етапі має потребу в позичкових коштах або ж в державній субвенції, тому беручи кредит, або ж на вимогу державних інститутів має представити свій бізнес-план. Специфічна діяльність фермерських господарств вимагає від власника через вибрану стратегію

знизити ризики при веденні своєї господарської діяльності. І насамперед розробка та використання даної стратегії залежить від власника фермерського господарства. Хоча на даний час, є ряд факторів які впливають на керівників в потребі розробити певну стратегію, яка збільшить їх шанси на успіх.

Насамперед стратегія повинна бути направлена на відтворення виробничого потенціалу господарства, знайти резерв потенціалу, який здатний підвищити конкурентоспроможність фермерських господарств.

Стратегію розвитку фермерства більш доцільно розробити для кожного господарства зокрема, так як будуть враховані ті фактори, які притаманні даному господарству, а саме : індивідуальність, умови господарювання вміння пристосуватись до тих чи інших змін.

Основним, що повинно бути під час формування стратегії, яка б дала можливість досягнути певних конкурентних переваг це відповідність стратегії типу, а також розміру господарства. Кожна обрана стратегія повинна забезпечити фермерському господарству різне становище на ринку та передбачає різні підходи щодо управління бізнесом. Будь-яка стратегія ґрунтується на існуючих сильних сторонах фермерства та зосереджена на тих видах діяльності де є найменший ризик, та вже наявним ринком.

Одним з основним завдань фермерства, на даний час незважаючи на швидкі зміни зовнішнього середовища, це розбудова та втримання своїх позицій в сфері аграрного бізнесу. Війна, також залишила свій слід в стратегії фермерства. В даний період фермерським господарствам доволі важко розвивати динамічну стратегію, суть якої полягає у розширенні виробничого потенціалу, як правило, за рахунок збільшення ресурсних можливостей.

Кінцевою точкою конкурентної стратегії є переваги над конкурентами у наданні для споживача послуг та продукції, та отримання за рахунок цього

відповідної позиції на ринку. В розробку даної стратегії повинно бути покладено два чинники, а саме: ринкові цілі фермерського господарства та його основні конкурентні переваги.

Є ряд стратегій які також можна використовувати агровиробниками, а саме : відновлення, збереження, інтенсивний розвиток, стратегії лідерства за витратами, широкої диференціації, оптимальних витрат, сфокусована (нішева) стратегія, сегментація діяльності, диверсифікація діяльності, селективний розвиток, зростання, вихід з ринку та інші.

Застосувати стратегію лідерства за витратами дрібними фермерськими господарствами важко, так як залучення покупця за рахунок мінімізації витрат виробництва це перевага великих сільськогосподарських підприємств. Усі інші стратегії можуть використовуватись в фермерстві.

Найбільш прийнятним для фермерства можуть бути стратегія диверсифікації, та нішева. Стратегію диверсифікації можна розглянути як виробництво нової продукції, та виходом на нові ринки збуту. Для фермерства диверсифікація – знаходження такого виду господарської діяльності, де воно могло б найбільш ефективно реалізувати свої потенційні можливості.

Проявом виробничої диверсифікації можна вважати органічне землеробство, а невиробничої- це сфера послуг, яка також може мати вплив на результати господарської діяльності фермерства.

Розвивати органічне землеробство повинно стати тим стратегічним напрямом для фермерських господарств, які в подальшому зможуть покращити свою конкурентну позицію, так як будуть насичувати ринок сільськогосподарської продукції, таким товаром що відповідає вимогам здорового харчування, і суттєво відрізнятись від іншої продукції.

У багатих країнах покупці готові переплачувати за природні, органічні, не штучні і без ГМО продукти харчування які рахуються продукцією преміум класу.

Україна має вагомий потенціал щодо розвитку органічного виробництва, а також експорту, та споживання на внутрішньому ринку.

Найпопулярнішими сільськогосподарськими культурами в органічному виробництві України є зернові – 48,1 % від загальної органічної площі, далі йдуть олійні – 16,2 % та бобові – 4,6 %.

Нішові та органічні продукти дадуть змогу конкурувати фермерським господарствам. Найбільш оптимальними виробниками органічної продукції є малі фермерські господарства:

- так як органічна продукція є значно дорожчою, тому не може бути розрахована на масове споживання.
- насамперед малі фермерські господарства спеціалізуються на тваринництві, тому вони і спроможні забезпечувати технологію виробництва органічними добривами.

Фермерські господарства швидше можуть адаптуватись в кризовій ситуації, вони досить швидко стали займати ніші, якими мало цікавився великий аграрний бізнес. Ведення бізнесу це жорстока конкуренція, він вимагає від виробника або жорстоко конкурувати, або ж шукати такі ніші на ринку де конкуренція нижча, тоді і прибуток буде більшим.

Дрібні фермерські господарства займаються вирощуванням лохини, малини, смородини, а також вирощуванням плодових дерев. Частина господарств вирощує давно забуті культури, а саме: ожину, горіхи, гірчицю, лікарські трави і т.д.

Є ряд агро виробників, які досить не погано заробляють на розведенні

равликів, раків, черв'яків, грибів, бджіл. Основними проблемами фермерських господарств є несформований попит та відсутність розгалуженої інфраструктури продажу. Диверсифікація агро виробництва та пошук вільних ніш не аби як у нинішніх умовах рятує підприємливих фермерів.

У Львівській області налічується 39 операторів ринку органічної продукції, які обробляють орієнтовно 2,8 тис.га. Основна продукція - ягоди, овочі та зернові.

За останні 5 років кількість фермерств, які займаються органічною продукцією зросла в 1,5 раза. Ті, що крупніші, працюють переважно на експорт, це головний напрямок збуту для органічного бізнесу Львівщини, але останнім часом поступово розвивають і внутрішній ринок. Він ще поки в Україні маленький, у порівнянні з країнами Європи, тому що там 30-40% полиць супермаркетів заповнені органічною продукцією. У Львові департамент агропромислового розвитку почав перемовини з приватними школами для того, щоб ввести органічні продукти в раціон школярів.

Висновки та пропозиції

1. Фермерські господарства є повноправними суб'єктами системи аграрного виробництва, займаючи у ній певну нішу. Позитивна економічна роль фермерських господарств як частини аграрного сектора полягає у тому, що вони створюють на рівні окремих сільських територій конкуренцію іншим типам сільськогосподарських підприємств. Соціальне значення функціонування фермерських господарств полягає у формуванні в аграрному секторі атмосфери підприємливості, вільного господарювання на засадах повної економічної відповідальності.

2. У регіональному розвитку аграрного сектору фермерські господарства відіграють вагомую роль. Наприклад, обсяги виробництва продукції сільського господарства (у постійних цінах 2016 р.) на кінець 2021 року склали 3125,4 млн. грн.

3. Продукція сільського господарства у фермерських господарствах Львівської області у постійних цінах 2016 року протягом досліджуваних років зросла на 37,1%. Такі зміни відбулись як за рахунок зростання продукції рослинництва на 39,9%, так і продукції тваринництва на 33,2%. Найбільшу частку в структурі продукції сільського господарства у фермерських господарствах на початок 2023 року займає рослинництво і становить 59,2%, та протягом досліджуваних років структура даної галузі зросла на 1,2 пункти. Галузь тваринництва у фермерських господарствах на початок 2023 року займала 40,8%, та протягом 2019-2021 років зменшилась на 1,2 пункти.

4. Стан обсягів виробництва продукції фермерськими господарствами до загального обсягу виробництва продукції сільського господарства у Львівській області на кінець 2021 року займали 12,1% від всієї продукції сільського господарства Львівщини, та протягом 2021-2023 років цей показник зріс на 2,2 пункти. Таке зростання відбулось за рахунок зростання

частки продукції рослинництва на 1,7 пункти та продукції тваринництва на 3,9 пункти .

5. На початок 2022 року у Львівській області налічувалося 601 фермерське господарство, які мали у своєму користуванні сільськогосподарські угіддя. У решти господарств, за офіційними даними, угідь не було.

6. У фермерських господарствах порівняно з господарствами усіх категорій була вища урожайність по зернових (на 1,5ц), картоплі (на 53,8ц) та овочах (на 60,8ц), а урожайність високотехнологічних культур навпаки нижча, через гіршу технічну оснащеність господарств. В даному періоді відбулось зростання площ під зернові на 10,7%, та під картоплю на 8,9%. В цей же період зменшились площі під цукрові буряки на 37,3% та овочі на 16,5%.

7. Відносно невеликою була частка в структурі посівних площ у фермерських господарствах області кормових культур. Від їх вирощування залежить забезпечення тваринництва у фермерських господарствах кормами. У той же час поголів'я великої рогатої худоби у фермерських господарствах Львівської області протягом останніх років практично не змінювалось, відбулось незначне зменшення даного показника на 1.1%. Натомість збільшилося поголів'я корів на 2,5 % , та відбулось зростання показника утримуваних ними свиней на 28,5%.

8. Технічне оснащення господарств – це одна з основних проблем розвитку фермерства. Без техніки, яка задовольняє потреби та параметри фермерського виробництва, і головне, яка реалізується за цінами, що відповідають платоспроможності основної маси фермерів, створити високотоварні та ефективні підприємства неможливо. Частка тракторів у фермерських господарствах Львівської області в загальній кількості по Україні становить 2,1 %, зернозбиральних комбайнів 2,3%, машин посівних

та для садіння 1,3%, машин для захисту сільськогосподарських культур 1,8%. З огляду на те що частка фермерських господарств Львівської області від загальної по Україні за даний період становила 2,3%, то можна вважати що дані господарства мають не досить високу технічну забезпеченість засобами. Технічна оснащеність фермерських господарств поки що далека від реальних потреб. При такій технічній оснащеності важно розраховувати на високу ефективність фермерських господарств.

9. Сучасні вимоги до діяльності фермерських господарств є особливими, вони зумовлені недосконалою структурою та високою конкуренцією у сфері агро виробництва. Виробничий потенціал фермерських господарств з позиції інноваційності це можливість та доцільність виробництва продукції сільського господарства при раціональному використанні чинників виробництва. Формуючи виробничий потенціал на новому рівні в подальшому розвиток виробництва буде відбуватись при найменшій шкоді для навколишнього середовища. Виробництво продукції на інноваційній основі, запропонувати для споживачів сільськогосподарську продукцію та товари вироблені з неї еколого безпечні та збалансовані за поживністю, все це є не лише запорука здорового харчування та збереження довкілля, але і елементом сучасної конкурентної боротьби. Інноваційний шлях розвитку за своєю суттю орієнтований на збільшення доходів, на відміну від екстенсивного й інтенсивного шляхів розвитку, орієнтованих на збільшення обсягів виробництва і зниження витрат відповідно.

10. Одним з факторів конкурентності для фермерства є насамперед модернізація технічних засобів, та впровадження нових інноваційних форм в управлінні виробництвом та господарством в цілому. Конкурентноздатність та інвестиційна привабливість в даних типах господарств є значно нижча ніж у великих агро формуваннях. Лише здійснивши перехід на інноваційну модель розвитку фермерство зможе підвищити ефективність свого господарювання та прискорити відтворення. В даному випадку інтенсивне

відтворення залежить від інноваційності, а також і є умовою для інвестицій. В даному випадку інновації для фермерських господарств, це насамперед нова техніка, а це нові ефективні технології.

11. Тому важливим чинником який сприятиме прибутковості фермерських господарств є сформована ефективна стратегія їх розвитку. Дана потреба виникла при недосконалій організаційній діяльності фермерських господарств, та їх не адаптованістю до змін що відбуваються у зовнішньому середовищі, не доведення якості продукції до світових стандартів, великими затратами при виробництві продукції.

12. Лиш ті фермерські господарства, які обрали стратегію, яка дасть можливість досягти конкурентних переваг при правильному відтворенні виробничого потенціалу яка є побудована за сучасними вимогами управління, будуть мати змогу вижити та ефективно працювати. Грамотно обрана стратегія, повинна дати господарству можливість вижити в конкурентній боротьбі. Жорстока конкуренція, нестабільна ситуація на ринку повинна навчити фермерські господарства не тільки зосереджувати свою увагу на внутрішніх проблемах, а одночасно займатись розробкою довгострокової стратегії яка б орієнтувала господарства на зміни які можуть відбутись в зовнішньому середовищі.

13. Розглядаючи стратегію фермерських господарств потрібно асоціювати її як комплекс заходів по досягненню цілей з врахуванням ситуації на ринку та наявного виробничого потенціалу. Фермер як власник, при виборі стратегії, безперечно повинен враховувати зміни як внутрішнього так і зовнішнього середовища.

14. Відтворення виробничого потенціалу реалізується на основі стратегій – комплексу заходів із досягнення основних стратегічних цілей з врахуванням параметрів виробничого потенціалу фермерських господарств та ринкової ситуації. Забезпечувальною умовою відтворення, пов'язаною з

ефективністю використання всіх елементів виробничого потенціалу фермерських господарств, є ресурсна стратегія. Вона орієнтована на реалізацію комерційної і соціальної функцій фермерства через диверсифікацію виробництва, налагодження системи збуту, розвиток компетенції та комунікацій, кооперацію та нішеве виробництво.

15. Фермерам варто звернути увагу на диверсифікацію, тобто урізноманітнення своєї діяльності. Додаткові доходи можуть бути отримані від надання ними послуг. Перспективними напрямками диверсифікації слід вважати агротуризм, виробництво органічної сільськогосподарської продукції. Поза сферою аграрного виробництва можливе налагодження торговельної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Аграрне право України: навч. посібн. / авторський колектив: Антонечко О.А., Гоштинар С. Л., Григорецька І. І., Дришлюк В. І., Журавель А.В., Костицький І.Л., Пащенко О.М.; за ред. Пащенко О.М. Одеса: ОДУВС, 2022. 206 с..
2. [Андрійчук В. Г.](#), Варшавський О. В. Точне землеробство у підвищенні ефективності діяльності аграрних підприємств. [Формування ринкових відносин в Україні](#). 2018. № 12. С. 48-55.
3. База даних Головного управління статистики у Львівській області. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/statfile.asp?lang=1 (дата звернення: 15.09.2022).
4. Боришкевич І.І., Якубів В. М. Механізм формування та впровадження стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств : монографія - Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника, 2020. - 234 с.
5. Бунько Н.З., Христенко Г.М. Землекористування фермерських господарств. *Актуальні питання розвитку агропромислового комплексу*: матеріали Студент. наук.-практ. конф. (м. Бережани, 16 листопада 2020 р.). Бережани : ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут», 2020. С. 112-113.
6. Гетьман О.О., Шаповал В.М. Економіка підприємства : підручник. К: Центр навчальної літератури, 2019. 488с.
7. Гнатишин Л. Б. Виробничий потенціал фермерських господарств: монографія. Львів: Сполом, 2018. 404 с.
8. Гнатишин Л. Б. Новий погляд на виробничий потенціал фермерських господарств: *зб. наук. праць. Спец. випуск*. Київ: КНЕУ, 2011. Ч. 2. С. 117–123.
9. Гнатишин Л. Б. Механізм та інструменти активізації розвитку сімейного фермерства. *Перспективні форми організації господарської діяльності на*

- селі* : матеріали Сімнадцятого Конгресу вчених економістів-аграрників та Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ 30 травня 2019 р.). Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки", 2019. С. 29–31.
10. Гнатишин Л.Б. Фермерські господарства Карпатського регіону України в контексті соціально-економічної доктрини їх розвитку. *Електронне наукове видання з економічних наук «Modern Economics»*. 2017. № 2. С. 12-18. URL: <http://modecon.mnau.edu.ua/issue/2-2017/UKR/hnatyshyn.pdf>.
 11. Господарський кодекс України : Кодекс від 16.01. 2003 р. № 436-IV. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
 12. Готра В. В., Ігнатко М. І. Теоретичні основи управління інноваційним розвитком агропромислового виробництва України. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка*. 2017. Вип. 1. С. 16-21.
 13. Демчук Н. І. Виробничий потенціал фермерських господарств України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Сучасні тенденції розвитку регіонів та галузей народного господарства*: монографія. Дніпро: Пороги, 2018. С. 109–126.
 14. Державна служба статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
 15. Долинська М. С., Заболотна Н. Я., Марич Х. М. Аграрне право: навчальний посібник. Львів: На навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», 2020. 252 с.
 16. Дудник О. В. Інвестиційні стратегії підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств. *Економіка АПК*. 2016. № 5. С. 79–86.
 17. Економічна енциклопедія : у 3-х томах. – Т.1 / Редкол. : С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Академія, 2000. – 864 с.

- 18.Згурська О.М.Формування інноваційних стратегій диверсифікації діяльності агропромислових підприємств : монографія - Київ : ННЦ "ІАЕ", 2020. - 435 с.
- 19.Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
20. Закон України Про фермерське господарство № 973-IV.Верховна Рада України. Київ :URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15> (дата звернення 13.10.2023).
21. Закон України Про оренду землі. № 161-XIV. Верховна Рада України. Київ:URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14?find=1&text=> (дата звернення 15.10.2023)
- 22.Зацерковний В. І., Тішаєв І. В., Демидов В. К. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.
- 23.Кісіль М. І., Іванченко В. О. Теоретико-методологічні та практичні аспекти формування ефективності інвестицій фермерських господарств. *Економіка АПК*. 2012. № 7. С. 55–62.
- 24.Ковалів О. І. Науково-обґрунтовані за розміром і структурою землеволодіння та землекористування – основа розвитку сільських територій. *Землеустрій і кадастр*. 2013. № 2. С. 18–24.
- 25.Липчук В. В., Гнатишин Л. Б., Кордоба О. М. Фермерські господарства: стан, проблеми та стратегії розвитку: монографія. Львів: Магнолія-2006, 2010. 236 с.
- 26.Лось В. О., Очеретін Д. В. Когнітивна модель стратегії управління фермерським господарством. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 3. С. 76–83.

- 27.Макаренко П. М. Моделі аграрної економіки / П. М. Макаренко. – К. : ННЦ ІАЕ. – 2005. – 682 с.
- 28.Мельничук Т. А. Реалії розвитку фермерських господарств в Україні на сучасному етапі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. 2019. Вип. 23. С. 129–134.
- 29.Олійник А. С. Особливості функціонування фермерських господарств в Україні. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2019.№4. С. 64–67.
- 30.Ольшанська О. В. Вплив діяльності фермерських господарств на розвиток агросоціальних систем. *Проблеми економіки*. 2018. № 3. С. 97–101.
- 31.Органічне виробництво в Україні: реалії та перспективи. URL: <http://agronews.ua/node/75635>.
- 32.Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. URL : www.ukrstat.gov.ua.
- 33.Рослинництво України : статистичний збірник / Державна служба статистики України, 2023 [Електронний ресурс]. – Доступно з: <http://www.ukrstat.gov.ua/>(дата звернення: 20.09.2023).
34. Савка М. В. Особливості розвитку фермерських господарств в умовах їх трансформування. Соціально-економічний розвиток регіону: сучасні реалії та перспективи. Монографія / за ред. Н. І. Пилипів, В.В. Стефініна. Івано-Франківськ: Видавець МПП "ТАЛЯ", 2017. С. 230-246.
35. Савка М. В. Методика дослідження розвитку фермерських господарств та ефективності їх функціонування. *Інноваційна економіка*. 2018. № 9–10. С. 79–85.

36. Сільське господарство Львівської області. Статистичний збірник. Львів 2022 -141 с.
37. Тваринництво України : статистичний збірник / Державна служба статистики України, 2023 [Електронний ресурс]. – Доступно з: <http://www.ukrstat.gov.ua/>(дата звернення: 20.09.2023).
38. Фаренік С. А. Логіка і методологія наукового дослідження : наук.-метод. посіб. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. – 340 с
39. Швець Ф. Д. Методологія та організація наукових досліджень. навч. посіб. Рівне : НУВГП, 2016. 151 с.
40. Яців І. Б. Перспективи функцій господарств населення активізації розвитку сімейного фермерства. *Перспективні форми організації господарської діяльності на селі* : матеріали Сімнадцятого Конгресу вчених економістів-аграрників та Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ 30 травня 2019 р.). Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки", 2019. С. 293–298.